

УДК: 159.922.7:616-071-053.4

**ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДИК У СКРИНІНГ-ДІАГНОСТИЦІ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ****Огороднійчук З. В.**

кандидат психологічних наук, професор

Руденко Л.М.

доктор психологічних наук, професор

Малафій Н. Б.

Інститут корекційної педагогіки та психології

НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті розглядається проблема використання діагностичних засобів для проведення скринінгу дітей. Метою експериментального дослідження був підбір комплексу проєктивних методик для здійснення скринінг-діагностики дітей старшого дошкільного віку. Експериментальне дослідження проводилося на базі дошкільного навчального закладу «Веселка» (сmt. Згурівка, Київська область). Експериментальна група нараховувала 18 дітей старшого дошкільного віку (5-6 років). У комплекс проєктивних методик входили наступні тести: «Намалюй людину», «Неіснуюча тварина» та дитячий варіант тесту С. Розенцвейга (у модифікації Н. В. Тарабріної).

Аналіз малюнків обстежуваних дітей дозволив виявити у них велику кількість емоційних порушень, припустити наявність інтелектуальних та інших психічних відхилень. Про наявність психічних відхилень свідчили такі особливості як стереотипність зображень, викривлення частин тіла, розірваність зображень, неприємний вираз обличчя, відсутність певних частин тіла, спосіб зображення тощо. Аналіз результатів тесту С. Розенцвейга дав змогу виявити домінуючі направленість та тип реакції обстежуваних дітей у фруструючих ситуаціях.

Вищевикладене дозволило зробити висновок, що підібраний нами комплекс діагностичних проєктивних методик є ефективним щодо виявлення емоційних, інтелектуальних та психічних порушень, а також типу реакції дитини у ситуації конфлікту.

В статтє рассматривается проблема использования диагностических средств для проведения скрининга детей. Целью экспериментального исследования был подбор комплекса проективных методик для осуществления скрининг-диагностики детей старшего дошкольного возраста. Экспериментальное исследование проводилось на базе дошкольного учебного заведения «Веселка» (пгт. Згуровка, Киевская область). Экспериментальная группа состояла из 18 детей старшего дошкольного возраста (5-6 лет). В комплекс проективных методик входили следующие тесты: «Нарисуй человека», «Несуществующее животное» и детский вариант теста С. Розенцвейга (в модификации Н. В. Тарабриной).

Анализ рисунков обследуемых детей позволил выявить у них большое количество эмоциональных нарушений, предположить наличие интеллектуальных и других психических отклонений. О наличии психических отклонений свидетельствовали такие особенности как стереотипность изображений, искажения частей тела, разорванность изображений, неприятное выражение лица, отсутствие определенных частей тела, способ изображения и т. п. Анализ результатов теста С. Розенцвейга дал возможность выявить доминирующие направленность и тип реакции обследуемых детей в фрустрирующих ситуациях.

Вышеизложенное позволило сделать вывод, что подобранный нами комплекс диагностических проективных методик является эффективным для выявления эмоциональных, интеллектуальных и психических нарушений, а также типа реакции ребенка в ситуации конфликта.

This article reviews an issue of using diagnostic tools for performing the screening of children. The aim of the study was the selection of project methods for performing screening diagnostics of preschool children. The experimental study was held in nursery school "Veselka" (Zgurivka, Kyiv region). The experimental group consisted of 18 children of preschool age (5-6 years). The complex of project methods consisted of the following texts: "Paint a man", "Non-existent animal" and a text by S. Rosentsveyg (edited by N. V. Tarabrina) adapted for children.

The analysis of pictures of surveyed children revealed a large amount of emotional disorders and allowed to assume the presence of intellectual and other mental disorders. The presence of mental disorders was proved by such peculiarities as stereotypical images, distortion of body parts, scission of images, unpleasant facial expression, absence of certain body parts, the way of expression etc. The analysis of S. Rosentsveyg test results revealed dominating orientation and type of reaction of surveyed children in frustrating situations.

Everything abovementioned allowed to conclude that the chosen complex of diagnostic project methods is effective for revealing emotional, intellectual, mental disorders, and the reaction types of children in conflict situation.

Ключові слова: скринінг-діагностика, проєктивні методика, старші дошкільники, психічні відхилення.

Ключевые слова: скрининг-диагностика, проєктивные методика, старшие дошкольники, психические отклонения.

Keywords: screening diagnostics, project methods, preschool children, mental disorders.

З огляду на щорічну статистику в Україні щодо кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку, постає завдання виявлення цих порушень якомога раніше для надання своєчасної допомоги дітям. Проведення скринінг-обстежень (від англ. screen – просіювати, сортувати) в умовах масових освітніх закладів, як варіант вирішення поставленого завдання, не може бути успішно реалізоване через ряд існуючих проблем, основна серед яких – недостатність обґрунтованого й апробованого інструментарію.

Проблемою використання діагностичних засобів для проведення скринінгу дітей займалися як зарубіжні так і українські вчені [1, 2].

На першому місці серед діагностичних засобів, що використовуються у світовій психологічній практиці, сьогодні стоять проєктивні методика. Саме тому вони є об'єктом пильної уваги не лише з боку

прихильників, а й з боку критиків, які доволі скептично ставляться до їх діагностичних можливостей. Передусім через неможливість отримання чіткої інформації про надійність і валідність таких методик, недостатню стандартизованість і значну суб'єктивність в інтерпретації результатів. У зв'язку з цим наше дослідження було направлене на вивчення можливостей використання проєктивних методик у скринінг-діагностиці дітей старшого дошкільного віку.

Проєктивні методи дають можливість поглянути на світ очима обстежуваного, який, реагуючи на заданий сюжет, здійснює ідентифікацію і власне проєкцію, тобто наділяє власними думками, почуттями, переживаннями продукти своєї діяльності, залишаючи на них індивідуальність особистості. Це дає змогу досліднику відтворити більш

цілісну картину внутрішнього світу досліджуваного, його суб'єктивних переживань, думок, очікувань, що є підґрунтям для здійснення комплексної роботи у наданні психологічної допомоги.

Застосування проєктивних методик у процесі психодіагностичного обстеження дозволяє дотримуватися принципу єдності діагностичного і корекційного впливу. За умови використання саме проєктивних методик, більшість із яких мають терапевтичний потенціал, вдається знизити стресогенний вплив на клієнта, звільнити його від надмірної тривоги, підвищити впевненість у собі.

Метою експериментального дослідження був підбір комплексу проєктивних методик для проведення скринінг-діагностики дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальне дослідження проводилося на базі дошкільного навчального закладу «Веселка» (сmt. Згурівка, Київська область). Експериментальна група нараховувала 18 дітей старшого дошкільного віку (5-6 років). Серед них було 10 дівчаток та 8 хлопчиків.

При проведенні скринінг-діагностики старших дошкільників було використано комплекс проєктивних методик: тест «Намалюй людину», тест «Неіснуюча тварина» та дитячий варіант тесту С. Розенцвейга (у модифікації Н. В. Тарабріної).

При аналізі результатів тесту «Намалюй людину» основні увага була акцентована на способі зображення, позі та ракурсі, характері зображення, окремо було проаналізовано кожну частину тіла (голова, обличчя, вуха, очі, рот, ніс, шия, зачіска, руки, торс, ноги, ознаки статі),

особлива увага приділялася аналізу додаткових деталей малюнка [3].

Кількісну оцінку рівня виконання завдання ми отримали враховуючи як спосіб зображення, так і наявність основних та другорядних деталей. Беручи до уваги вік досліджуваних (від 5 до 6 років), нормою вважалася загальна кількість балів від 14 до 22.

Таким чином, більшість дошкільників набрали ту кількість балів, яка відповідає їх віковій нормі. Зокрема від 15 до 22 балів отримали 61,1% від загальної кількості досліджуваних; 16,7% набрали від 24 до 28 балів (що перевищує вікову норму) та 22,2% набрали від 11 до 13 балів (це менше вікової норми та може свідчити про наявність порушень зі сторони когнітивних процесів).

Надаючи загальну характеристику зображень ми виділили наступні показники: якість рисункових ліній, форми та напрямки ліній, розмір малюнка, розташування малюнка, наявність додаткових деталей.

За якістю рисункові лінії на малюнках дітей поділяються на сильні, слабкі та нерівномірні. Половина зображень (50%) характеризувалась сильною якістю ліній малюнка. Такий натиск на олівець трактувався як сильна психологічна напруга, що має вихід через амбіційність або агресивність із тенденцією до їх прояву; енергійність та наполегливість; тривожність. Легкий натиск на олівець (11,1%) свідчив про невпевненість, боязливість, нерішучість, коливання, пасивність; недостатність енергії; гнучкість та рухливість мислення. Нерівномірний натиск на олівець (38,9%) був свідченням нестабільності, імпульсивності, емоційної лабільності.

Характеризуючи форми та напрямки ліній, відобразимо лише окремі особливості. До таких належать: наявність гострих кутів на малюнку (33,3%) – ознака агресивності, погані адаптації в суспільстві; зміна напрямку штрихування (16,7%) – свідчення стурбованості та незахищеності; наявність кривих ліній (11,1%) може свідчити про конфліктність; занадто часті стирання (5,6%) – тривожність, нерішучість, незадоволення собою.

Нами було виділено наступні типи співвіднесення розміру та розташування зображень на малюнках дітей: зображення зменшене, розміщене внизу; зображення зменшене, розміщене вгорі; зображення зменшене, розміщене по центру; зображення середнього розміру, розміщене по центру; зображення середнього розміру розміщене вгорі.

Таким чином, у переважно більшого числа досліджуваних (72,2%) зображення було зменшеним. Можемо припустити наявність у цих дітей комплексу неповноцінності, можливу схильність до депресії, тривогу, емоційну залежність, почуття дискомфорту. Розташування малюнка внизу аркуша (44,4%) свідчить про почуття незахищеності, заниження самооцінки, можливо, – наявність депресії. Розміщення вгорі (11,1%) свідчить про високий рівень надій, іноді нереальний рівень оптимізму, можливо, – завищення самооцінки. Розміщення по центру (16,7%), в нашому випадку, може свідчити про егоцентризм, можливо, про незахищеність.

У решти досліджуваних (27,8%) зображення середнього розміру, що є нормою. При цьому розташування малюнка по центру (22,2%) – ознака

нормальної впевненої особистості, яка почуває себе у безпеці. Розташування вгорі (5,6%) – високий рівень надій, іноді нереальний рівень оптимізму або завищена самооцінка.

Із загальної кількості дітей 44,4% промалювали на своїх малюнках додаткові деталі. Це вказує на наявність у досліджуваних почуття самотності, незахищеності, недостатнього задоволення потреби у любові та теплі близьких. Досить часто діти малювали сонце (33,3%), що говорить про їх потребу у додатковій увазі, турботі та ласці. Рідше дітьми були зображені хмари (16,7%), що означає наявність тривоги та боязливості. Серед додаткових деталей на малюнках дошкільників зустрічались також будинки, повітряні кульки, стежки, квіти тощо. На малюнках чотирьох досліджуваних (22,2%) було зображено опору у вигляді лінії землі або трави. Малювання лінії опори означає незахищеність, бажання мати додаткову опору в житті, тривожність, невпевненість.

Аналізуючи ракурс зображень, ми розділили малюнки на дві групи: зображення в профіль та зображення анфас. Із загальної кількості зображень переважна більшість (94,4%) – зображення анфас, що свідчить про психологічну спрямованість дітей у сьогодення. Один малюнок (5,6%) зображено в профіль (малюнок Лери П.), при цьому зображення спрямоване вліво – ознака спрямованості дитини в минуле, що було більш сприятливим. Зазначимо, що аналіз сімейної ситуації свідчить про те, що рік назад батько Лери пішов із сім'ї.

У більшості випадків діти малювали істоту своєї статі, що свідчить про нормальний розвиток статевої ідентифікації (88,9%). На малюнках двох хлопчиків (11,1%) зображені істоти жіночої статі. Пояснення дітей дають змогу зрозуміти, що це їх сестри. Такі зображення ми пов'язуємо з тим, що діти малюють близьких людей зі свого оточення. На деяких малюнках (16,7%) зображено певних персонажів, що є свідченням демонстративності. Зокрема на одному із таких малюнків зображено людину у вигляді принцеси (Настя М.) – ознака високого рівня домагань. На малюнку Софії К. людина зображена у вигляді феї. Кирил Ф. зображує солдата із рушницею – ознака агресивності.

При проведенні тесту фрустрації С. Розенцвейга загальну кількість досліджуваних ми розділили на дві групи: група ризику (група I) та група з нормальним типом розвитку (група II). Слід зазначити, що більшість досліджуваних із групи I із виконанням завдань тесту не справилися. Решта дітей даної групи відчувала значні утруднення при його виконанні.

Аналіз результатів тесту фрустрації С. Розенцвейга показав, що в обох групах переважають екстрапунітивні реакції (E), при цьому тип реакції із фіксацією на перешкоді (OD) у групі ризику є вищим, а у групі з нормальним типом розвитку вищим є тип реакції із фіксацією на задоволенні потреб (NP). Окрім того, середнє значення коефіцієнту групової активності є вищим у групі з нормальним типом розвитку.

У своїй роботі ми проаналізували прояви дітей за всіма параметрами, які виділені авторами цих методик.

В результаті проведеного експериментального дослідження нами зроблені висновки.

При використанні проєктивних методик слід пам'ятати про обмеження їх застосування та недоліки. Інтерпретація результатів ніколи не повинна набувати безапеляційної форми. Висновки на основі даних, отриманих лише за допомогою проєктивних методик, робитися не повинні. Їх слід перевіряти шляхом співставлення з результатами інших методів.

Процедуру обстеження дітей, особливо дошкільників, доцільно будувати на основі доступної і приємної для них діяльності, якою є зображувальна. Вона формується по мірі становлення психіки дитини, тому може виступати показником загального психічного розвитку. Для того, щоб мати можливість правильно інтерпретувати малюнки, необхідно враховувати вікові особливості й графічні можливості дітей.

За допомогою малюнків (за особливостями його сюжету, розміщенням на аркуші, розміром зображення, силою натиску на олівець, характером ліній, кольоровою гамою) можна отримати інформацію про стан пізнавальної, емоційної, особистісної сфер дитини. Особливо обережно слід ставитися до інтерпретації малюнків дітей з відхиленнями в розвитку. Специфіка продуктів їх зображувальної діяльності буде залежати від виду порушення. Не зважаючи на те, що специфічні особливості малюнків дітей з психофізичними вадами можуть бути не пов'язані з особистісними рисами (втрачаючи таким чином свою проєктивну значимість), вони

слугуватимуть діагностичними показниками.

В процесі аналізу проведених нами проєктивних методик у старших дошкільників було встановлено наявність наступних емоційних порушень:

1) комплекс неповноцінності, депресивні тенденції, почуття дискомфорту, емоційна залежність;

2) почуття беззахисності, занижена самооцінка;

3) почуття самотності, недостатність задоволення потреби у любові та теплі, близьких;

4) інфантильність та емоційна незрілість;

5) агресивність та погана адаптація в суспільстві;

6) тривога, страхи.

Були також встановлені особливості, які характерні для більшості дошкільників. Сюди належать:

1) зображення анфас, що свідчить про звернення дитини до проблем сьогодення;

2) при виконанні тесту «Намалюй людину» діти, як правило, малюють істоту своєї статі, що пов'язано із правильним формуванням статевої ідентифікації;

3) у дітей переважають схематичні зображення різного ступеня складності. Це, на наш погляд, має зв'язок із віковим розвитком графічних умінь;

4) більшість дітей старшого дошкільного віку мають потребу у спілкуванні;

5) при виконанні тесту «Неіснуюча тварина» зображення або людиноподібні (33,3%), або зображення реально існуючих тварин (38,9%) – це свідчить про зниження уяви та фантазії, що проявляється також у характері

зображення неіснуючих тварин та їх назвах;

6) демонстративність зображень характерна переважно для дівчаток.

Аналіз результатів тестів «Намалюй людину» та «Неіснуюча тварина» дозволив виділити дітей в «групу ризику» (Аня Б., Лера П., Ярик С., Назар Р., Діма К.). Аналіз малюнків цих дітей дозволив виявити велику кількість емоційних порушень та припустити наявність інтелектуальних та інших психічних відхилень. Про наявність психічних відхилень свідчать такі особливості як стереотипність зображень, викривлення частин тіла, розірваність зображень, неприємний вираз обличчя, відсутність певних частин тіла, спосіб зображення тощо.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що підібраний нами комплекс діагностичних проєктивних методик є ефективним щодо визначення емоційних порушень, інтелектуальних та психічних порушень, а також типу реакції дитини у ситуації конфлікту.

Як зазначалося вище, за результатами скринінг-діагностики ми об'єднали п'ятеро дітей у так звану «групу ризику». Результати проведеного експериментального дослідження показали наявність у цих дітей наступних проблем:

1. Тривожність, страхи.

2. Зниження самооцінки.

3. Аутизація, інтровертованість.

4. Наявність агресії, конфліктності.

5. Потреба в опорі та підтримці.

6. Нерішучість, боязливість, пасивність, невпевненість.

7. Емоційна лабільність, імпульсивність.

8. Низький коефіцієнт групової активності.

9. Затримка розвитку графічних умінь, когнітивні порушення.

Корекцію даних проблем рекомендуємо проводити у кількох напрямках, а саме:

1. Робота з групою. Мета: встановлення позитивної атмосфери у колективі, згуртування колективу, підвищення коефіцієнту групової активності у дітей із «групи ризику», шляхом залучення їх до сумісної діяльності із однолітками.

2. Робота у мікрогрупах, спрямована на покращення пізнавальної

активності та діяльності. Мета: розвиток пізнавальних процесів: сприймання, пам'яті, уваги.

3. Індивідуальна робота з дітьми. Мета: подолання (зниження) емоційних порушень. Мета є індивідуальною для кожної дитини. Як варіанти роботи рекомендуємо застосовувати елементи казко-терапії.

4. Робота з батьками. Мета: створення взаємопов'язаної тріади: психолог-батьки-дитина. Допомога батькам у сприйманні проблем дитини. Навчання батьків елементам корекційної роботи з метою застосування їх поза межами навчально-виховного закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левченко И. Ю., Забрамная С.Д., Добровольская Т.А., Психолого-педагогическая диагностика. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 320с.
2. Обухівська А. Г., Ілляшенко Т. Д., Андрусишина Л. Є. Методичні рекомендації з окремих аспектів діяльності практичних психологів і консультантів ПМПК – Електрон. дані / А.Г. Обухівська, Т.Д. Ілляшенко, Л.Є. Андрусишина. – Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013
3. Огороднійчук З. В., Кротенко В. І., Олефір В. П., Михайлик Л. М. Психологічні малюнкові тести. – К.: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2007. – 52 с.

УДК: 376.36

ПСИХОЛОГО-МЕДИКО-ПЕДАГОГІЧНА КОНСУЛЬТАЦІЯ ЯК ГЕНЕРАТОР ІНКЛЮЗИВНОГО РУХУ В РЕГІОНІ

Столярчук Т.Р.

Шепетівська районна психолого-медико-педагогічна консультація

В статті висвітлюється актуальна проблема впровадження інклюзивного навчання засобами синергійного руху командної кооперації з вивченням координуючої ролі районної психолого-медико-педагогічної консультації в діяльності місцевих навчальних закладів з впровадженням інклюзивним навчанням. Звертається увага на особливості навчання суб'єктів інклюзивного навчання та шляхи забезпечення спільного навчання здорових учнів та учнів з особливими потребами.

В статье рассматриваются актуальная проблема внедрения инклюзивного образования средствами сопряженного командного движения с координирующей ролью районной психолого-медико-педагогической консультации в деятельности территориальных общеобразовательных учреждений с инклюзивным образованием. Обращается внимание на особенности обучения